

"HAPPILY EVER ÄFTERKÖ?": Suomen ja englannin yhteinen tulevaisuus

Hannele Dufva
Jyväskylän yliopisto

The influence of foreign languages and cultures on Finnish language and culture is discussed. It is argued that languages are constantly in change, and that they also continually assume elements of other cultures and languages. The present Anglo-American impact, which has sometimes been fiercely opposed as a deteriorating influence, is seen as a rather superficial fashion, which may not leave any more permanent imprint into Finnish than earlier linguistic trends assumed from abroad during millenia.

1. Suomen kielen nousu - ja tuhoko?

Silloin tällöin näkee väitettävän, että englannin kieli turmelee tahi tappaa puhtaan suomen, tai että angloamerikkalainen kulttuuri sumentaa aitosuomalaisen tajunnan. Tuhoaa *burn out* suomen kielen sanaston, ja vaikuttaako *Tiffany Barissa* käynti ugrilaiseen psyykeen? Onko suomen kielen tulevaisuus sellainen, jonka otsikkoni - lainaus City-lehdestä - antaa ymmärtää? Silloin kun kieli on "nuori", eli silloin kun kielellinen ja kansallinen identiteetti on häilyvä ja epävarma, tällaiset pelot ja kauhukuvat tulevaisuudesta saattavat olla perusteltujakin. Niinpä esimerkiksi Suomessa kansallisen heräämisen aikaan vieraiden kielten vaikutusta kuvailtiin jopa inhorealistisesti. August Ahlquist-Oksanen hyökkäsi kaksikielisyyttä vastaan, ja kuvaili sitä "haavana kielen lihassa", johon vieraan kielen sanat eli "riettaat hetken herhiläiset" munivat myrkkymuniaan.

Vieraat kielet saatettiin myös nähdä hirviöinä, jotka vaanivat suomen kieltä. Eino Leino näki ruotsin ja venäjän Skyllana ja Kharybdiksena, joiden välistä nousevan suomalaisen kulttuurin oli varovaisesti luovittava. Jotkut näkivät tämän tehtävän mahdottomana. Niinkin myöhään kuin vuoden 1890 painoksessaan *Encyclopedia Britannica* ennustaa suomen kielen kuolevan (ks. Halmesvirta 1985:226-233). Tässä tapauksessa kuulu tietosanakirja erehtyi. Suomalainen kulttuuri elpyi, kieli vakiintui ja

Suomesta tuli itsenäinen kansakunta. Onko juuri nyt jotain erityistä syytä pelätä kielellisen ja kulttuurisen itsenäisyyden menetystä?

Vaihtoehto 1: Kieli rämettyy

Martti Häikiö pohtii vieraiden kielten asemaa Suomessa kirjoituksessaan vuoden 1987 Kanava-lehdessä ja toteaa, että tällä hetkellä suomen kieltä ei uhkaa ruotsi vaan englantia: "liikenimien, mainosten ja jopa kirjoitetun ja puhutun sanan tarpeeton ja usein varsin mauton englannistuminen" rämettää suomen kielen ja murtaa henkisen selkärangamme. Metafora, joka näkee vieraan vaikutuksen turmeluksena, mädättämisenä, rämettymisenä tai sekoittumisena samalla implikoi, että on olemassa vastaavasti puhdas ja turmeltumaton kielimuoto. Onko näin?

Vaihtoehto 2: Kieli kuolee

Toinen synkkä tulevaisuudenkuva maalautuu suomalaisten silmien eteen kielikuoleman muodossa. Oletetaan, että suomalaiset luopuvat joukolla kielestään ja siirtyvät käyttämään englantia tai - mikä yllättävää - saksaa! Esimerkiksi sanomalehti Keskisuomalainen (31.10.1990) otsikoi referaattinsa Virroilla tehdystä koululaisten kielen tutkimuksesta seuraavasti: "Saksa tai englantia korvaa suomen kielen", ja ennustaa, että ennen pitkää suomalaiset tulevat luopumaan kielestään tarpeettomana ja siirtymään - tässä tapauksessa saksan kieleen. Samaa uumoilee - tosissaan tai sitten ei - Hannu Salama (HS 7.2.1992):

"Vihjeeksi ministereille: äitiysvalmennukseen tulee liittää saksa, se tulee kuitenkin nousemaan Suur-Euroopan hallitsevaksi kieleksi ja tulevaisuuden suomalaiselle on välttämättömyys pysyä jo imeväisasteelta alkaen kehityksen mukana."

Kielentutkimuksen näkökulmasta molemmat ylläesitetyt vaihtoehdot tuntuvat katteettomilta ja omituisilta, ja pyrinkin tässä esityksessä tarkastelemaan näiden tulevaisuudenkuvien todennäköisyyttä. On ikävää, että kovinkaan paljon varsinaista tutkimusta Suomen ja suomen kielen tilanteesta ei ole olemassa. Esimerkiksi laaja perustutkimus kielikontaktien

nykytilanteesta puuttuu kokonaan. Millaisia muutoksia ja millä kielen tasolla englantia todella on aiheuttanut ja aiheuttaa suomen kieleen? Viimeinen laajempi projekti, jossa asiaa on selvitelty on Jyväskylän yliopistossa vuonna 1977 alkanut anglismiprojekti (ks. esim. Sajavaara et al. 1978), jossa kuitenkin esimerkiksi sosiolingvistiset painotukset olivat suhteellisen vähäisiä. Tämäntapaisia kielen ja yhteiskunnan suhteita selvitteleviä projekteja on vireillä esimerkiksi Norjassa ja Tanskassa (ks. Rintala 1991).

2. Syökö englantia suomen?

2.1. Englantilaisperäinen sanasto: hetken herhiläisiä vai pysyvää myrkkyykylvöä?

Kaikkein selvimmin vieraan kielen vaikutus näkyy sanastossa. Siksi kai myös sanastollisia lainoja kiivaimmin puolletaan tai vastustetaan. Myös anglismien tutkimuksessa on eniten keskitytty leksikaaliseen vaikutukseen (ks. Sajavaara ja Lehtonen 1981:291). Eniten ovat angloamerikkalaistuneet ja eniten närkästyttä herättävät yritysnimet, nuorisokulttuurin ja muodin lainat.

Kun keräsimme Jyväskylän yliopiston sosiolingvistiikan kurssilla jyväskyläläisten yritysten nimestä, aineistossa oli havaittavissa voimakas trendi ulkomaalaiseen tai ulkomaalaiselta kuulostavaan nimeen. Supisuomalaisetkin yritykset haluavat kuulostaa muulta: *Construction Boys Oy* kuulostanee tehokkaammalta kuin *Rakennuspojat Oy*, ja *Snooker Parlour* tuo kansainvälisyyttä keskisuomalaiseen katukuvaan. Vierasta ja omaa kieltä (ja kulttuuria!) sekoittavat persoonalliseksi cocktailiksi *Reikku's Gym*, *Jukan 10-Burger*, *Väinön Cairo* tai *Business-Pesonen Oy* ja uusin jyväskyläläinen pellervolaisittain sisustettu ja suomalaista ruokaa tarjoava "suomalaisjunttiravintola" on nimeltään *Redneck*. Nykykulttuurissa on myös paljon uutta muoti- ja musiikkisanastoa: *loaferit*, *blazer*, *spencerjaku*, *sweater/swetari/svetari*, *bootsit*, *breikki*, *räppi*, *hiphoppi*, *skeitti*...

Usein tämäntyyppiset vieraskieliset tai pseudovieraskieliset sanat ovat erityisesti visuaalista kenttäämme värittämässä. Vaikutteet ovat siis lähinnä silmille käyviä: tekstit, lehtimainokset, ulkomainokset, suoramyyntimainokset, tuotenimet, vaatteet, kellot, korut, kengät, yritysnimet koreilevat ulkomaankielellä, mutta arkipäiväiseen kielenkäyttöön ne eivät välttämättä vaikuta: nimet äännetään usein selväksi suomeksi.

Suomen kieleen tulee hyvin vähän, jos ollenkaan lainattuja perussanoja. Tiettyjä ydinsanoja, lukusanoja tai pronomineja ei lainata englannista. Morris Swadesh (1972), jonka ns. glottokronologinen tutkimus vertailee leksikostatistisen menetelmän avulla kielisukulaisuuksia on laatinut ns. perussanalistan. Tätä sadan sanan listaa voi käyttää myös lainasanojen tarkasteluun. On ilmeistä, että suomen kieli ei lainaa englannista perussanoja. Suomen ja englannin perussanastojen välimatka on huikea. Sitten on syytä huoleen, kun perussanamme 'miehelle', 'naiselle', 'auringolle', 'syömiselle' ja 'juomiselle' alkavat yhtäkkiä englannistua tai alamme käyttää englanninkielisiä lukusanoja tai pronomineja. Kielen sanastollinen ydin näyttääkin nykyisellään suunnilleen samalta kuin kenties tuhansia vuosia sitten.

Ennen syvää huolestumista kannattaa myös tarkastella lainasanojen pysyvyyttä: ovatko ne "hetken herhiläisiä", jotka liihottelevat tiehensä muutaman ajastajan kuluttua, vai jäävätkö ne kielen lihaan "myrkyttämään" sitä? Pintasanoista vaihtuu ja se on luonteensa vuoksi tuomittua vaihtumaan. Se noudattaa sosiaalisen vaihtelunhalun eli muodin lakeja. Pintasanojen nopeasta kierrosta saa hyvän kuvan lukemalla vanhaa suomennettua populaarikirjallisuutta, kymmenen vuoden takaista muotilehteä tai vaikkapa vierassanoja käsittelevää kirjallisuutta vuosikymmenten varrelta. Allan Saratie käsittelee vuoden 1927 oikeakielisyysoppaassaan esimerkiksi seuraavanlaisten (hyväksymiensä!) vierassanojen oikeinkirjoitusta ja ääntämistä: *rubrikoida, akseptata, komplimentata, plombeerata, kurioosinen, sekventtinen, offizielli, duraabeli, formulääri, massakri, opinio, paktumi...* Huippumuodikkaat sanat saattavat jopa kymmenessä vuodessa olla liki unohtuneita: esimerkiksi vanhojen suomennosten *hobbyissä* ja *sex appealissa* on hillittyä vanhahtavaa charmia. Toisinaan sanoja kyllä kier-

rätetään: vaikka mikrohousut ja salsahameet ovat siirtyneet historiaan, on *mikro* siirtynyt merkitsemään uunia tai tietokonetta ja *salsa* musiikkia.

Muotitavaraa on myös erilaisissa ammattikielissä. Ne eivät yleensä herätä läheskään niin paljon närää kuin populaarikulttuurin lainat. Pieni satunnaisotos lingvistin kirjahyllystä paljastaa, että suomenkielisisissä kieli-tiedettä käsittelevissä teksteissä on runsaasti anglismeja: *fonologinen dekompositio, konversationaalinen implikatuuri, sosiolekti, fonologinen interferenssi, dialektaallinen variaatio, illokutiivinen akti, skeema, koheesio, subliminaalinen, paralleelinen, proseduraalinen semantiikka* jne jne.

Tämäntapaisen aineksen käyttöä suomalaisissa teksteissä ei ole syytä vastustaa kovin kiivaasti. Tällä suvaitsevaisella kannalla ovat olleet myös useat kielenhuollon asiantuntijat, esimerkiksi E.N. Setälä ja E.A. Tunkelo (ks. P. Sajavaara 1989:89). Useat termit ovat varsin pienen piirin sanastoa. Tieteen sanatkin ovat muotisidonnaisia, ja jos sanalle on tarvetta populaariin tai pysyvämpään käyttöön, se näyttää usein suomettuvan tai suomentuvan "itseksensä".

Pysyvämpää sanastoakin on aina tullut kieleen. Paula Sajavaaran (1989:64) mukaan noin viidennes suomen yleiskielen nykyisestä sanastosta on vieraslähtöistä. Näitä sanoja on tarvittu, koska kulttuuri on muuttunut, ja sanojen myötä on tullut kieleen aineksia uusista kulttuurisista virtauksista. Ei suomalaisten tarvitse "tehdä" jokaista uutta sanaa. Muutamia voidaan aina lainata - joko käännöslainan tai suoran lainautumisen välityksellä. Ei ole kuitenkaan syytä vähätellä niiden työtä, jotka ovat lahjoittaneet kielellemme *sähkön, ilmiön, kirjallisuuden, koneen, puhelimen, eläkkeen...* Kielen uusiutumisvoimaa tämäkin.

Sanat ovat kielen huikentelevaisinta osaa: niitä tulee kieleen jatkuvasti lisää, ja samoin niitä jatkuvasti hylätään pois käytöstä. Seuraavassa on ote nimimerkki Lipan pakinasta "Horriibeliiä edukatsioonia" vuodelta 1945. Pakinan juoni on se, että perheen lasten opettaja on kehottanut lapsia ja heidän vanhempiaan käyttämään enemmän sivistyssanoja. Ja vanhemmat tottelevat:

"-Apropos, minä luulen, että Viktor Emmanuel sittenkin abdiikeeraa de facto, ja silloin Badogliokin resigneeraa, kun tiluatsiooni tulee kriittilliseksi ja status quo on ratsionaalinen mahdottomuus."

"-Aapo, sinä olet tähän asti ollut desideeratusti sitä mieltä, ettei dineen aikana saa diskuteerata politiikkaa!"

Ylläolevalla tarinalla on opetuksensa. Toinen on se, että vierassanat ovat uskomattoman nopeasti vaihtelevia. Nykylukija tarvitsee lähestulkoon käännöstä ylläolevalle. Toinen on myös yllämainitussa pakinassa esiintuotu sosiaalinen aspekti. Pakinan äiti ihmettelee sivistyssanojen käyttökehotusta ja jatkaa:

"-Minähän en ole saanut enää moneen vuoteen puhua tampusuista tai verandasta teidän kuultenne, ja seslonki ja senkki ja kaffeli ja stuuvninki ovat herättäneet oikeita hirmumyrskyjä tämän pöydän ympärillä."

Sanastolliset lainat ovatkin oiva esimerkki siitä, miten vierassanoilla ja vierassanoilla on eroa. Sivistyssanat - Kulturwörter - on hyväksyttävä lainasanojen luokka, kun taas nuorison, naisten, ja rahvaan lainat ei. Kyökkiruotsi, slangi ja mainoskieli on tapainturmelusta, sivistyssanat taas tapakasvatusta! *Tampuuri*, *senkki* ja *kaffeli* olivat menneiden vuosikymmenien kyökkiruotsikauhistuksia. Nyt päivitellään nuorison *bootseja*, *kantria*, *soundia* ja *biisejä*. Italialaisperäinen klassisen musiikin sanasto on hyvää tyylä, kun taas *hevidiggareita* moititaan mauttomuudesta. Alemmaksi arvioitujen osakulttuurien sanasto herättää siis paheksumisreaktion, kun taas yleisesti hyväksytyt korkeakulttuurin lainat ovat "normaaleja". Internationalismeja eli maailmansanoja harvoin vastustetaan. *Testi*, *systeemi* ja *normaali* ovat "samoja" sanoja liki poikkeuksetta ympäri Eurooppaa (ks. esim. P. Sajavaara 1989).

2.2. Syntaksi ja morfologia: suomen selkäranka?

Vierassana siis usein kavaltaa syntyperänsä jo tietyillä ulkoisilla merkeillä, ja niinpä juuri sanat joutuvat usein silmätikuksi, kun keskustellaan vieraan kielen vaikutuksesta. Mutta onko mahdollinen lause- ja muoto-opillinen vieras vaikutus vieläkin julmempaa kielelle? Muuttuuko suomen kielen

morfosyntaksi, ja jos niin mihin suuntaan? Vuonna 1975 kirjoittamassaan arviossa suomen kielen tulevaisuudesta Fred Karlsson ennustaa, että suomen kieli saattaa olla muuttumassa typologisesti analyttisempaan suuntaan. Eräs mahdollinen syy muutokseen on Karlssonin (1975) mukaan vieraiden kielten vaikutus, mutta pääasialliset muutospainet kohdistuvat kirja- ja puhekielen erojen häviämiseen. Täten lähinnä (kirja)kieli muuttuisi puhekielisempään suuntaan.

Toisen kielen syntaktinen ja morfologinen vaikutus voi ilmetä suoraan tietyn kielen rakenteiden siirtämisenä suomen kieleen. Näin tapahtuu helposti käännöskielessä. Syntaktisia ja morfologisia käännöslainoja tunnetaan kirjakielemme alkuajoilta lähtien: suomen kieleen on lainattu sekä syntaktisia rakenteita, johdintyyppejä että prefiksejä (ks. esim. Nuutinen 1989). Niinpä ei ole ihme, että nykyiseenkin käännöskieleen jää helposti alkukielen rakenteita. Näitä esiintyy ehkä erityisesti tv-käännöksissä. Kysymyslauseen partikkelittomuus (esimerkiksi lauseissa *Pitivät sinua hyvänä? Kokous?*) tavoittelee englannin intonaatiokysymyslauseetta (ks. Sajavaara ja Lehtonen 1981:294).

Ei sovi myöskään unohtaa sitä merkittävää, joskin usein implisiittistä vaikutusta, jonka kirjoitetun kielen konventiot ovat tuoneet suomen kieleen ja kulttuuriin. Suorien yksittäisten käännöslainojen lisäksi kirjakielessämme on runsaasti yleisempiä konventioita, jotka ovat kulttuurituontia. Käsitksemme siitä, mikä lause on ja millainen on hyvä lause perustuu ei-suomalaisille ihanteille. Tämän oivalsi selkeästi mm. E.N. Setälä (ks. Sajavaara 1981):

"Onhan...muistettava, että koko meidän kirjakielemme on osaksi vierasten mallien mukaan tehtyä; eihän mistään kansanmurteesta voisi tavata sitä lausetyyliä, joka on kirjakielelle ominainen"

Kun kirjakieltä on hiottu, on luonnollista että malleja on otettu muualta. Mielenkiintoista on, että tämä vieras malli on lähes poikkeuksetta nähty siunauksellisena.

2.3. Muuttuuko hidas puhe ja kankea kieli?

Vieraat kielet ja kulttuurit ovat vaikuttaneet myös suomen kielen ääntämiseen ja fonologiseen järjestelmään. On mielenkiintoista, että kirjakielimme historian aikana tapahtuneet suurehkot äänteelliset muutokset ovatkin ilmeisesti tapahtuneet juuri kirjoitetun kielen kautta. Tällaisia kirjakielen mukanaan tuomia muutoksia ovat <d>:n ensin kirjoitettuun ja siten puhuttuun kieleen tulo, ja parhaillaan käynnissä oleva muutos, jossa ja <g> -grafeemit ovat siirtymässä myös puhuttuun kieleen (ks. Heikkinen 1982). Muutosta edistää aimo annos preskriptiivisyyttä ja sosiaalista arvoväriä: soinnillisten klusiilien käyttö on vieläkin eräs sivistyksen mitta, joka erottelee parpaarit byrokraateista (Dufva et al. 1987).

Uudet vierassanat muuttavat myös suomen oikeinkirjoituksen ja ääntämisen välisiä suhteita ehkä yllättävänkin voimakkaasti (suomen oikeinkirjoituksen periaatteista, ks. Lehtonen 1978). Suomen ortografiaa on vanhastaan mainostettu yliveritaiseksi: kirjoituksen ja ääntämisen väliset suhteet ovat varsin säännölliset siten, että on helppoa päätellä sanan ääntöasu kirjoitusasun perusteella. Näin ei kuitenkaan ole tulevaisuudessa: kun tien pää on auki, paluuta ei ole. Suhteellisen yleisiä "grafofonologisia" anglismeja ovat esimerkiksi <oo>:n ääntyminen /uu/:ksi: kirjoitetaan <vauvaboomi, bootsit, zoomi> ja äännetään /buumi/, /buutsit/ ja /tsuumi/. Toinen yleinen tapa on <a> -kirjaimen käyttö /ä/:n kirjoitusmerkkinä englantilaisperäisissä lainoissa. Näissä kirjoitusasuissa näkee tosin paljon vaihtelua: <tagit/tägit> tai <rappia/räppiä>. Kun sana muuttuu yleislainaksi (ts. vakiintuu kieleen), se aletaan yleisemmin kirjoittaa <ä>:llisenä: <bändi>.

Nyky-suomalaisella on siis monta vaihtoehtoa, kun hän tuo kieleensä uusia lainoja - esimerkiksi englannista. Hän voi jättää kirjoitusasun ennalleen, ja ääntää sen "alkukielen mukaan" (tämän käsitteen tulkintavaikeudesta, ks. Dufva et al. 1987). <Copyright> äännetään ehkä useimmiten englantia tavoittelevasti /kopirait/. <Trivial pursuit> taas saa useimmiten "äännetään niinkuin kirjoitetaan" asun: /trivial pursuit/. Tai sitten suomalainen tarttuu kirjoitusasuun ja muuttaa sitä suomalaiseksi: <breikki>, kun on kerran jo

<meikki> ja <teippikin>. Vaihtelua sekä kirjoituksessa että ääntämisessä on tavattomasti.

Tällä hetkellä englanti on se kieli, josta sanastoa lainataan. Vaikka sanat tulisivatkin alunperin jostain muusta kielestä, ne saapuvat suomen kieleen yleensä englannin - toisinaan myös jonkin toisen kielen - kirjoitusasun kautta. Tällöin on luonnollista, että paineita omaksua erityisesti englannin äännejärjestelmän ominaisuuksia syntyy. Näitä paineita ei liiemmästi vastusteta - pikemminkin on maalaista olla osaamatta "suhuässä" tai soinnillisia klusiileja.

2.4. Pure jenkki - ajattele ameriakaksi?

Muuttuuko suomalaisuus, kun englannin kieli valtaa alaa? Alammeko ajatella ameriakaksi? Menetämmekö iäksi itäisen ugrilaisen perintömme? Kysymyksiin on vastattava: kyllä ja ei. Koko kielellisen historiamme ja olemassaolomme ajan olemme tietenkin olleet kontaktissa toisiin kieliin ja kulttuureihin. Mikään kieli ei elä tyhjiössä. Menneinä ja nykyisinä aikoina suomen kieli, suomalainen kulttuuri ja suomalainen ajattelu ovat omaksuneet vaikutteita. Kari Sajavaara (1981) viittaa tulkintaan, jonka mukaan suomalainen ajattelu "germaanistui" jo yli 2000 vuotta sitten, kun voimakas germaaninen leksikaalinen vaikutus kohdistui kieleemme.

Olemme myös johdonmukaisesti "eurooppalaistuneet" ainakin 1500-luvulta alkaen. Se sivistys, joka levisi kristinuskon, kirjapainotaidon ja koulutusjärjestelmän myötä on hyvin samanlaista ympäri Eurooppaa. Kulttuurisesti me emme ole menossa Eurooppaan: me olemme jo siellä. Eurooppalainen sivistys on vaikuttanut voimakkaasti sekä ajatteluun että kielenkäytön konventioihin. Eurooppalainen kieli- ja kulttuurikäsite oli arvostettua ja tavoiteltavaa, ja niinpä omat kuviommekin muotoutuivat sen mukaiseksi.

Mielenkiintoinen lisäpiirre kielen muutoksessa ja erityisesti Suomen ja suomen kielen geolingvistisessä asemassa on itäisen ja läntisen rajoilla

elävä kulttuurimme. Mikko Korhonen (1989) on käyttänyt suomen kielestä metaforaa "juuret idässä, lehvät lännessä". Suomen kielen morfologinen ja syntaktinen perusrakenne on itäinen, ja kielisukulaisemme ovat siis idässä. Toisaalta kuitenkin suuri osa sanastoa, ja suuri osa tekstien ja diskurssien rakennetta koskevaa säännöstöä on läntistä. Kumpia olemme: ugreja vai länsieurooppalaisia? Lennart Meri (1983) kirjoittaa kielisukulaisuuden vahvuudesta: eestiläisten "luut ovat idästä" ja "liha lännessä", samoin kuin suomalaisillakin. Meren mielestä eestiläinen identiteetti (eli Me) on kuitenkin kielellinen ja itäinen: veri vetää itään. Luultavasti lännen vaikutus on Suomessa vielä voimakkaampi kuin Eestissä. "Suomalaisessa ajattelussa" on luultavasti nykyisellään enemmän yhteistä ruotsalaisten tai englantilaisten kuin komin puhujien kanssa.

Yhtä epäilyttävää kuin puhtaan kielen etsintä on siis puhtaan ajattelun etsintä. Vaikutteita omaksutaan jatkuvasti. Suomalaiset eivät ole milloinkaan eläneet umpiossa, eivätkä voi nytkään tehdä sitä. Jotkut vaikutteet ja muutokset (=korkeakulttuuri, läntinen kulttuuri) on koettu "sivistyksenä" ja "kulttuurina", toisia (=itäisiä vaikutteita?, populaarikulttuuria?) on taas torjuttu rappiona ja rämettymisenä.

2.5. Päin Brysseliä - ruuhella vai muskeliveneellä?

Suomen kieli ja suomalainen kulttuuri saa tällä hetkellä vaikutteita englannin kielestä ja erityisesti amerikkalaisesta kulttuurista koska kielellä ja kulttuurilla on taloudellinen, poliittinen, ja (populaari)kulttuurinen prestiisi. Angloamerikkalainen kulttuuri amerikkalaistaa Suomea ja suomen kieltä, ja, kuten Koivusalo (1991:13) toteaa, on lähes syrjäyttänyt "aitosuomalaisen" kulttuurin, jonka tuntomerkkejä ovat "rauhaisa perinteitä kunnioittava elämänmeno ja turmeltumaton kansankieli". Artikkelissaan Koivusalo (1991) melkein nostaakin kissan pöydälle, ja tunnustaa, että itse asiassa vastustetaan tiettyä elämäntyyliä, eikä niinkään kielellistä vaikutusta.

Mikä tuntuu aitosuomalaisuudelta on kuitenkin vain tiettyjen vuosikymmenien tiettyjen yhteiskuntaluokkien elämänmallia. Kukaan ei kai tosissaan haikaile aitosuomalaisia savupirttejä tai suurta lapsikuolleisuutta takaisin. Eikä kaikki angloamerikkalainen populaarikulttuuriksi luokiteltavaan turmelusta ole. Tuskin Carl Barksin Aku Ankat tai Woody Allenin elokuvat ovat suomalaista mieltä turmelleet, vaikka lienevätkin vaikuttaneet voimallisesti useiden suomalaisten visuaaliseen maailmaan...

Voimakkain anglistinen perinne on löydettävissä kirjoitetun kielen erityisalueilta: siellä missä kirjoitetaan populaarikulttuurituonnista, käytetään myös sen sanastoa. Esimerkiksi City-lehtien 1990-1991 numeroita selaillessa löytyi runsaasti englannin vaikutusta, mutta vähintään yhtä voimakas puhekielisyys - tai ehkä paremminkin juontotyylisyyden - tuntu. Meneväksi koettu englantia istuu lehden nopeaan räjähtelevään tyyliin, jossa on vaikutteita sekä graffitistä että Radiomafiasta (*Lutakko rules OK!*, *Big-mouth strikes again!*, *Pentti Krouvi proudly presents...*, *Just unbelievable!*, *Real thing!*). Traditionaalisemman kirjoitetun tekstin lisukkeena City-lehden lukijalle siis tarjotaan sekä puhekielistä että englanninkielistä irtofraseologiaa: *Great, jos vain saadaan...*, *Ihan kiva, but...*, *...(surprise, what?)...*, *The times are a-changing, joo taas!* Kuivakkaampaan tekstiin tottuneen silmää se ehkä rasittaa, mutta vuorovaikutuksellisesti se luultavasti on hyvää tekstiä. Siinä korostuu interpersonaalinen funktio, vuorovaikutus kirjoittajan ja lukijan välillä, toisin kuin klassisemmassa lehtikielessä (vrt. esim. Luukka 1991).

Kun City-lehden kirjoittaja "puhuu", hän myös ujuttaa englannin sanat suomen morfologiaan (... *kunnon screeniltä*, ... *dance musicin parissa*, ...*tekee Rennyille screenplayn, coolisti*). Suomen raskasta morfologiaa tuntuisi olevan liki mahdotonta korvata kevyemmällä anglistisella. Englannin sanoja ja fraaseja myös suomalaistetaan (*kamoon bebet...*, *palasia kunnon rokkenrollista*). Vähin mitä tehdään, on suomen /i/-tunnuksen laittaminen sanan loppuun (*must-trendi, garderobi, dekki, räkki*).

City-lehti kuluttaa englannin sanoja hiukan samaan tapaan kuin kaupunkisuomalaiset vierasmaalaista ruokaa. Tekstiin heitetään mausteeksi

vieraskielisiä sanoja ja lausahduksia, koska ne ovat värikkäämpiä samalla tavalla, jolla *texmex-ruoka* tai *cajun-keittiö* vetoaa silakkalaatikon ja hernekeiton vastapainona. Mutta onko tämä tulevaisuuden kieltä? Ei varmaankaan. Vaikka joitain tyylipiirteitä tulee ehkä siirtymään kirjoitettuun yleiskieleen, eivät ne ole varmastikaan ensimmäiseksi vierasmaalaisuuksia. Muutospaineita tuntuisi tässäkin olevan ennemminkin puhekielen suuntaan.

Ne symboliset arvot, joita englantiin liitetään näyttävät olevan vahvasti hyötypainotteisia ja teknologiaan liittyviä: englanti on moderni ja hyödyllinen kieli, jopa itsestään selvyteen asti. Englantia opiskellaan siksi, että se on hyödyllistä, ja siksi, että sillä pärjää maailmalla, ei siksi että voitaisiin lukea Shakespearen sonetteja alkukielellä. Siten myös amerikkalaistuva Suomi satsaa Koivusalon (1991) mukaan elektroniikkaan, moottoriteihin ja muskeliveneisiin. Myös Haarmannin (1989) tutkimus japanilaisten englannin kieleen liittämistä stereotyyppisistä mielikuvista mainonnan kielessä kertoo, että englantiin liitetään kansainvälinen arvostus, luotettavuus, korkea laatu, varmuus, käytännöllisyys, käytännöllinen elämäntyyli. Esimerkiksi ranskan kielen imago on aivan toisenlainen: ranska on "kaunis" tai "mielenkiintoinen" kieli (vrt. myös Dufva et al. 1989).

Englannin valta-asema maailmankielenä ei ole varmaankaan ikuinen. Euroopan yhdentymisen saattaa korostaa ranskan, saksan tai italian asemaa ja saattaa olla, että tällainen yhden kielen suhteellinen ylivalta on kertakaikkiaan mennyttä aikaa. Paluu monikielisempään kulttuuriin saattaa olla edessä.

3. Puhutteko pidginiä?

Voiko suomen kielestä todella tulla "sekakieli" tai "pidginkieli" kuten jotkut "turmeltumisteorian" kannattajat uskovat? Pidginkielet syntyvät tyypillisesti sellaisessa vähintään kolmikielisessä ympäristössä, jossa ei ole yhtä ainoaa äidinkieltä, ja jossa kahden vähemmän arvostetun kielen puhujat alkavat käyttää keskenään ylemmän yksinkertaistettua muotoa. Yleensä

maailman pidginit perustuvat johonkin siirtomaaisäntien kieleen (englanti, ranska, portugali, saksa) (ks. esim. Mühlhauser 1986; Holm 1988).

Tämän perusteella järkeillen voisi siis olla kaksi mahdollista tapaa muodostaa Suomeen pidginkieli. Jotta täällä puhuttaisiin englanttiin perustuvaa pidginkieltä, maassa tulisi olla (yksinomaan) englantia puhuva yläluokka. Tällöin alemmassa asemassa olevat suomenkieliset ja (esim.) ruotsinkieliset työläiset alkaisivat puhua keskenään pidginenglantia. Mielestäni tämä mahdollisuus ei näytä ollenkaan todennäköiseltä. Uskovatko näitä ennustuksia esittävät todella, että suomenkielinen koulutettu väestönosa lakkaisi käyttämästä äidinkieltään suomea ja siirtyisi englanttiin? Vai ajattelevatko he, että jostain muualta siirtyisi maahan suuri joukko englanninkielisiä ihmisiä, joista muodostuisi uusi yläluokka?

Toinen mahdollisuus on se, että Suomeen syntyy kahden alkuaan eri kieltä puhuvan siirtolaisryhmän suomen kieleen perustuva pidgin. On vaikea kuvitella sitä, millainen rooli englannilla voisi olla tässä prosessissa. Olisiko kyseessä esimerkiksi köyhien brittiläisten vierastyöläisten joukko, joka puhuisi toisen, vaikkapa venäjänkielisen vähemmistön kanssa pidgin-suomea? Silloin puhujat eivät kuitenkaan olisi "suomalaisia".

Miksi siis olla huolestuneita suomen kielen rappiosta - sehän on tietenkin englantia, joka pidginisoituu: maailmassa tuotetaan luultavasti päivittäin miljoonakertaisesti enemmän "huonoa" englantia kuin "huonoa" suomea. Englanti ehkä onkin eurooppalainen lingua franca mutta ei se suomen kieleen vaikuta...

4. Kuolleita: suomen kieli?

Kielten historian kannalta aavistuksen verran todellisempi vaihtoehto on se, että suomalaiset hylkäävät oman kielensä ja siirtyvät käyttämään toista kieltä (joka olisi englantia, saksaa, ranskaa, venäjää...). Kielenvaihtoa tai kielikuolemia tapahtuu kuitenkin yleensä vain silloin, kun maassa on toiskielisiä valloittajia tai valtaapitävä toista kieltä puhuva luokka. Olisiko

todennäköistä, että Suomeen olisi tulossa englantia puhuvien ihmisten valtaapitävä luokka? Euroopan yhteisössähän on ainakin virallisesti korostettu kielten ja kulttuurien omaleimaisuutta, ja esimerkiksi Euroopan pienten kielten asema ei näytä olevan ainakaan laskussa.

Kieltä vaihdetaan erityisesti silloin kun kielen käyttäjämäärä on pieni, kielellä ei ole vakiintunutta kirjoitusasua eikä kirjallista kulttuuria, ei "omia" tiedotusvälineitä, jolloin tieto ja koulutus täytyy hankkia valtakielellä (saamelaisten kielenvaihdosta, ks. esim. Aikio 1988). Kielet kuolevat, kun niillä ei ole selkeää kansallista identiteettiä taustavoimanaan. Kieliä murhataan, kun ne tukahdutetaan voimatoimin esim. uskonnollisista, etnisistä, poliittisista syistä. Moniko näistä sopii Suomen nykyiseen tai ennusteiden mukaiseen tilanteeseen? Kuka tuntee houkutusta verrata suomen ja kurdin kieliä toisiinsa?

Suomen kieli on hyvin vakiintunut kieli. Suomen kieltä käytetään sekä kirjoitetussa että puhutussa muodossa sekä arkipäiväiseen kommunikaatioon että erilaisiin hallinnon, koulutuksen ja tiedotuksen funktioihin. Suomen kielellä kirjoitetaan kaunokirjallisuutta ja tehdään tiedettä. Suomen kieltä huolletaan määrätietoisesti. Miksi tällaisesta kielestä yhtäkkiä luovuttaisiin?

Olisi teeskentelemättömämpää olla huolestunut maamme kielivähemmistöjen asemasta: saamesta, viittomakielestä, romanista, pakolaiskielistä, ehkä myös suomenruotsista (näiden nykytilanteesta, ks. Nuolijärvi 1991). Turmeluksesta valittaminen ja tuhon ennustelu tuntuu suorastaan olevan kielellisesti hyväosaisten etuoikeus. Satunnaiset lainasanat eivät ole kielenvaihtoa, eikä sitä ole myöskään sujuva kaksikielisyys.

5. Kieli - paikoillaan vai menossa?

On selvää, että englannin vaikutusta on nykysuomessa **pinnallisesti** erittäin paljon. On kuitenkin vaikea nähdä sitä uhkana suomen kielelle. Yhteiskun-

nalliset tekijät eivät yksinkertaisesti tue tällaista väitettä - ainakaan tällä hetkellä - eikä sitä tue myöskään tieto kielentutkimuksen alalta.

Muutos on kielelle luontainen prosessi, eikä sitä pysty vastustamaan. Suomen kieltä ja suomalaisten kielikäsitystä muovaavat vahvasti menneiden sukupolvien prestiisikulttuurien käsitykset kielestä ja kielenkäytöstä. Kreikkalainen logiikka, roomalainen yhteiskuntakäsitys, saksalainen protestantismi, ruotsalainen suurvaltakäsitys ja Venäjän tsaarien kielipolitiikka ovat läsnä suomen kielessä fennomaanien, aitosuomalaisten ja kielentuoltajien käsitysten rinnalla.

Kielet ovat muuttuneet ja tulevat aina muuttumaan. Se on niiden luonnollinen olotila: osaan muutoksista vaikuttavat kiellensisäiset seikat, osaan kielenulkoiset sosiaaliset tekijät. Jos ja kun suomen kieli muuttuu, englannin kieli on yksi osatekijä siinä muutoksessa. Englannin kieli antaa vaikutteita suomen kieleen kuitenkin vain niin kauan kuin sosiaaliset tekijät näin määräävät. Juuri nykyisten anglismien matala sosiaalinen status vaikuttaa siihen, että niiden jääminen pysyvämpään kielenkäyttöön on epätodennäköistä: *just unbelievable!*

Näkemyks puhtaasta ja oikeasta kielimuodosta perustuu normatiiviseen ajatteluun. Puhdasta ja oikeaa suomen kieltä ei voida määritellä tyhjentävästi ja ongelmattomasti. Ei ole olemassa aikaa, jolloin puhuttiin aitoa suomea. Ei ole olemassa paikkaa, jossa puhutaan parhainta suomea. Suomen kieli on joukko erilaisten puhujien ja kirjoittajien käyttämiä erilaisia kielimuotoja eri aikoina. Se mitä pidämme suomen kielenä, ja mitä pidämme aitona ja hyvänä suomen kielenä on neuvottelukysymys, ei fakta. Metrille löytyy mitta, vaan ei suomen kielelle. Suomen kieli ei makaa murrearkistojen kätöksissä, ei Kielitoimiston neuvonnassa. Suomen kieli löytyy sieltä mistä sen käyttäjät: toreilta ja turuilta, kirjoista ja kansista, meiltä ja muualta.

Normatiivisuus on helppo tunnistaa ns. naiivien puhujien käsityksistä, ja myös kielenhuollon työntekijöiden ohjeista. Kielenhuoltoon toki normatiivisuus kuuluu. Mutta piilonnormatiivisuutta löytyy myös kielen-

tutkimuksen piiristä: synkronisuutta ja rakenteiden kuvausta korostava tämän vuosisadan valtavirtakielintiede itse asiassa sisältää melko jähmeän, muuttumattomuuteen ja invarianssiin nojaavan kielikäsitteilyn. Kielen-tutkimuksessa on tuijoteltu oletettuihin abstrakteihin rakenteisiin oivalta-matta kielen jatkuvaa vuorovaikutuksellista (tai dialogista) luonnetta (ks. esim. Markova ja Foppa 1990). Ehkäpä kielen varianssin tuolla puolen ei olekaan ns. ihannekieltä: täydellistä kielimuotoa (ks. Hakulinen 1991), jota sekä maallikot, kielenhuoltajat ja kielitieteilijät, kukin omalla tavallaan, ovat metsästäneet.

Siis: suomen kieli ei turmellu, koska se on käsitteellinen mahdottomuus. Se ei kuole, koska se on yhteiskunnallisesti epätodennäköistä. Suomen kieli muuttuu, koska se on elossa. Ellei kieli liiku, sitä vaivaa rigor mortis eli kuolonkankeus.

Kiitokset Jyväskylän yliopiston soveltavan kielitieteen opiskelijoille, jotka osallistuivat sosiolingvistiikan kurssille keväällä 1991. He ovat keränneet osan yllä esitellystä materiaalista ja osallistuneet aktiiviseen keskusteluun asian tiimoilta.

Kirjallisuutta

Aikio, M. 1988. *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä*. Helsinki: SKS.

Dufva, H. & P. Hurme & M. O'Dell & I. Raimo 1987. Kieli solmussa? Chateaubriandia suomeksi. Teoksessa Hirvonen, P. (toim.) *Language and Learning Materials. AFinLA:n vuosikirja 1987*. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja 44. Joensuu: Joensuun yliopisto, 125-148.

Dufva, H. & P. Hurme & M. O'Dell. 1989. The good, the bad, and the ugly. Teoksessa J. Niemi (toim.) *Papers from the 11th Scandinavian Conference of Linguistics. Kielitieteellisiä tutkimuksia 15*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 530-544.

Haarmann, H. 1989. *Symbolic values of foreign language use*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Hakulinen, A. 1991. Kielentutkimus ja arvo. *Virittäjä* 4, 409-416.

Hakulinen, L. 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava: Keuruu.

- Halmesvirta, A. 1985. Angloamerikkalaisen antropologian, etnologian ja kielitieteen näkemyksiä suomalaisesta rodusta ja sen kulttuuritasosta evolutionistisen kulttuurikäsitteen valossa n. 1820-1930. Teoksessa Kemiläinen, A. (toim.) *Mongoleja vai germaaneja? - Rotuteorioiden suomalaiset*. Helsinki: SKS, 209-247.
- Heikkinen, H. 1982. Vierassanat ja nyky-suomi: Joitain sosiofoneettisia huomioita. Teoksessa Sirviö, P. (toim.) *X Fonetikan päivät Tampereella 20. - 21.3.1981. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 7*, 47-57.
- Hinderling, R. 1969. Torjuuko suomen kielen rakenne vierasperäisiä sanoja. *Sananjalka 11*, 37-52.
- Holm, J. 1988. *Pidgins and creoles*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Häikiö, M. 1987. Onko ruotsin kieli ongelma Suomessa? *Kanava 8*, 498-501.
- Karlsson, F. 1983. *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. WSOY: Porvoo.
- Karlsson, F. 1975. Suomen kielen tulevaisuus. Sykli 3. Turun yliopiston Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen pientöitä.
- Koivusalo, E. 1991. Suomen kielen asema yhdentyvässä Euroopassa. *Kielikello 2*, 10-15.
- Korhonen, M. 1989. Lehvät lännessä, juuret idässä. Teoksessa *Kielestä kiinni*. Helsinki: SKS, 37-46.
- Lehtonen, J. 1978. Suomen oikeinkirjoituksen periaatteista. Teoksessa Suomi, K. (toim.) *Rakenteita - Juhlakirja Osmo Iolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku: Turun yliopisto.
- Lippa. 1945. *Muikkuja ja musiikkia*. Otava: Helsinki.
- Luukka, M.-R. 1991. Metadiskurssi ja tieteellinen teksti. Puhuttujen ja kirjoitettujen tekstien tekstuaalisia, interpersonaalaisia ja kontekstuaalisia piirteitä. Soveltavan kielitieteen lisensiaatintutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Markova, I. ja K. Foppa. 1990. *The dynamics of dialogue*. New York: Harvester/Wheatsheaf.
- Meri, L. 1983. *Hopeanvalkea*. Jyväskylä: Gummerus.
- Mühlhäusler, P. 1986. *Pidgin and creole linguistics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Nuolijärvi, P. 1991. Monikielinen Suomi. Teoksessa Lehtinen, T. ja S. Shore. *Kieli, valta ja eriarvoisuus*. Kieli 6. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Nuutinen, O. 1989. Käännöslainat, teoksessa Vesikansa, J. (toim.) *Nyky-suomen sanavarat*. Wsoy: Porvoo, 110-126.

- Rintala, P. 1991. Hajamietteitä Esko Koivusalon kirjoituksen johdosta. *Kielikello* 2, 15-16.
- Sajavaara, K. 1981. Turmeleeko englantia äidinkieleemme? *Tiede* 2000, 5, 10-14.
- Sajavaara, K. ja J. Lehtonen. 1981. Anglismit nykysuomessa. *Virittäjä* 4, 289-306.
- Sajavaara, K., Lehtonen, J., Leskinen, J., Pulkkinen, P., Räsänen, A. ja T. Hirvonen. 1978. The anglicism project: Background and methods. Occasional papers 2. Department of English. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Sajavaara, P. 1989. Vierassanat, teoksessa Vesikansa, J. (toim.) *Nykysuomen sanavarat*. WSOY: Porvoo, 64-109.
- Sarastie, A. 1927. *Hyvää suomea*. Helsinki: Otava.
- Swadesh, M. 1972. *The origin and diversification of language*. London: Routledge and Kegan Paul.